

Zer da literatura? Zer daukagu Haur Literaturaren kontra?

Iñaki ZUBELDIA

Literaturaren bideak etorkizunean izenburupean mahai-inguru bat izan zen Donostian, 111 Akademiak antolatuta, eta bertan parte hartu zuten Gorka Arrese, Xabier Mendiguren Elizegi eta Inazio Mujika Iraolak, Juan Luis Zabalaren gidaritzapean.

Hasteko, esan behar dut ez nintzela bertan izan eta hemen azaltzen dudana prentsatik eta "egaroa"ren blogetik eta "sustatu"tik jasotako informazioan oinarrituz idazten dudala. Baita ere, adierazi nahi dut iritzi emaileen izenak ez ditudala aipatuko, alferrikako polemikatan ez sartzeko eta nire disidentzia pertsonetan ez baino ideietan dagoela adierazteko.

Eta mahai-inguruko lehenengo eztabaida euskal literatura zaila omen delako usteak (uste hedatuak) piztu zuen. Zer den zaila eta norengan dagoen zailtasun hori, hara hor gakoa. Puntu honen inguruan dezentezko eztaibaida sortu zen eta iritzi kontrajarriak egon ziren nonbait, eta hemendik sortu ziren beste baieztapen, nire ustez, ez oso zuzenak, gero aztertuko ditugunak.

Iritzi-emaile batek zioen euskal literaturak duen zailtasun fama «mito edo topiko» bat dela. Euskal literatura haur eta gazte literaturaz josia dagoela, eta egiten den euskal literatura gehiena erraza dela.

Horri erantzun zioten beste biek «topiko ez baizik eta benetako arazo bat dela». Gaineratu zuten badagoela jendea euskaraz dakiena eta euskaraz hitz egiten duena euskal liburua zaila egiten zaiona. Eta

horrek esan nahi duela benetako arazo bat badagoela. Eta seguru asko arazo horrek zerikusia duela euskararen normalizazioarekin.

Hasierako iritzi-emaileak galdetu zuen: Arazoren bat dagoela? Baina noren baitan, irakurlearen baitan? Horrek ez du zerikusirik literaturarekin. Gure literatura oso haur eta gazte literaturakoa baita. Norbaiti euskal literatura zaila egiten bazaio, berea da errua. Irakurle horrek ez du hizkuntzaren ezagutza nahikoa. Eta ezagutza gutxi duenak ez du eskubiderik esateko: «baina, ze liburu zailak idazten dituzuen!»

Eta hemen agertu nahi dut nire disidentzia. Euskararen normalizazioak arazo handiak sortzen dizkigu euskal irakurleoi. Erdaraz *camiseta*, *cuchara*, *tenedor*, *cuchillo*, *butaca*, *cajón*, *dentista*, *sujetador*, *bandeja* eta beste hainbat eta hainbat hitz horrelaxe esaten dira etxeko hizkuntzan eta berdin-berdin idazten dira testu idatzietan. Baina euskaraz, etxeko hizkuntzan *kamixeta*, *kutxara*, *tenedore*, *kutxillo*, *butaka*, *kajoi*, *dentista*, *sujetadore*, *bandeja* esaten dira, baina idazterakoan *elastiko*, *koilara*, *sardexka*, *aizto*, *besaulki*, *tiradera*, *haginlari*, *titizorro*, *erretilu* idazten dira eta antzera beste hitz hauek ere *largabista* edo *kataloxak*, *marmelada*, *krokodilo*, etxean *kataleju*, *marmelada*, *kokodrilo* esaten direnean. Eta ahozko hizkuntzan ez naiz sartuko, orain datorren korronte (niretzat) nazkagarri horrekin: gene, genetika, ginekologo, magia, magiko, magistratu... (ahoska bitez erderazko «gue» «gui» bezala eta ikusiko duzue zer nolako tiroa egiten dizuen belarran). Badakit hitz hauetako batzuk grekerazko «γ» letratik datozela γνε-γναικος etabar. Baina horrek justifikatzen al du urtetan eta urtetan gene, genetika, ginekologo, magia, magiko... (ahoska bitez erderazko «j» letrarekin) esan diren hitzak, orain etimologismo faltsu batek bultzata herri guztiak ahoskatzen duenaren kontra ahoskaraztea jendeari. Ez al gara konturatzen errekatxoak mendian behera urtetan eraiki duen bidea deseraiki nahian gabiltzala eta ezinezkoa dela ur horri aldapan gora joanaraztea. Ala uste duzue herriko jende xumea amuarraina edo izokina bezalakoa dela uraren kontra behetik gora saltoka ibiltzeko?

Azken puntu hau alboan utziko dut eta aurreko gaiarekin jarraituko dut. Hitz pila batekin dugun arazoa arinki bada ere azaldu dut eta ondoren euskalkien arazoa daukagu. Euskara batuan idazten saiatu arren, oraindik zailtasun handiak dauzkagu norberak berea ez duen

euskalkiko idazleen lanak ulertzeko. Eta hau ez da arinkeria bat, benetako arazoa baizik. Jantziago egon behar genukeela euskalkien eta euskara jasoaren ulerkuntzan. Ados. Baina, hori ezin diogu eskatu jende xumeari, ikasketa handiak egin ez dituenari, edota bere garalan euskaraz ikasteko aukera izan ez duenari. Beraz, bada arazoa euskararen ulermen egokiarena. Denok bagenu ulermen egoki bat, euskara normalizatu eta bateratu indartsu bat, etxean eta idatzian berdin erabiltzen dena, aldaketa handiegirik gabe, orduan bai literaturan ere arazo gutxiago edukiko genuke eta euskaraz idatzitako obrak errazago irakurriko eta ulertuko lituzke jendeak. Baina bada kigu ez dela hori gaur eguneko kasua, tamalez. Eta hori ikusi nahi ez izatea, pixka batitsu jokatzeari iruditzen zait. Arazoa, guk ikusi nahi izan ala ez, hor egongo baita eta euskal literaturak nabaritu egingo du liburuen salmentetan, irakurleen kopuruan eta jendearengandiko onarpenean.

Honen aurrean, idazleak bi bide posible dauzka, edota, agian, hiru. Euskara erraza ala euskara jaso egitea. Baina, hirugarren bide bat ere badago: euskara errazetik abiatuz euskara jasoranzko bidean idazten joatea. Azalduko dut hau dena hobeto.

Lehenengo bidea, euskara errazarena, uler daiteke modu irekian. Euskal irakurleak, oro har, oso ongi prestatuta ez daudenez, euskara errazean, baina aldi berean, euskara aberats samarrean idatz daiteke, esamolde eta lokuzio jatorrak sartuz, euskara ulergarria egiten saiatuz eta, berariaz, zailtasun nabarmenak ekiditen ahaleginduz. Uste dut haur eta gazte literaturan joera hau dela nagusitzen dena, haurrak eta gazteak oraindik hizkuntzaren "bagaje" handiegirik gabe baitatoz, eta poliki-poliki eraman behar dira euskal letren onarpenera, gehiegizko zailtasunak eta oztopoak bidean jarri gabe. Jokabide honen ondoan egon liteke beste bat, euskara erraz-erraza erabiltzearen aldekoa, euskaldun berriak eta nahiko gutxi dakitenak gogoan hartuz, Elkar argitaletxeko *Irakurmendi* bildumaren kasua, adibidez. Liburu mota hau irakurle prestatu gabeak ere irakurri ahal izango luke eta euskararen munduranzko zeharbide bezalako bat izango litzateke. Ez dakidana da zenbaterainoko eragina izango duen planteamendu honek eta irakurle horiek euskaraz zerbait irakurriko duten ala zuzenean erdaraz soilik irakurriko duten, hizkuntza horretan gozatuz irakurri ahal izango baitute. Irakurle militantea izango litzateke, agian, planteamendu honek bere baitan harrapatuko lukeena.

Bigarren bidea: euskara errazetik abiatuz euskara jasoranzko bidean idazten joatea. Kasu honetan, lehen aipatu dugun bezala, euskara aberatsa erabiliko litzateke, bereziki sintaxi, esamolde eta lokuzioen aldetik, lexikoan eta aditz flexioetan zailtasun edo oztopo izan litezkeen hitzak eta aditz formak baztertuz.

Eta, hirugarren bidea: euskara jaso egitea, hiztegi aberatsa erabiliz, hau da, herrian oro har, erabiltzen ez dena, baina hiztegietan-eta ageri dena, eta sintaxi konplexua. Kasu honetan ere azpi-sailkapen bat egin liteke: euskara ahalik eta jasoena egitea, oso jende gutxi ulertuko lukeen lexikoa, eta sintaxi eta esamolde bitxi eta arraroak txertatuz. Hirugarren bide honek, muturreko planteamenduraino joan gabe ere nahiko arrisku ditu jende xehearen eta jende ikasi askoren ulermen aldetik. Irakurleak, eta gutxiago gaur egunekoak, ez baitauka gogorik esalditik esaldira hiztegia hartzen eta kontsultak egiten ibiltzeko.

Eta hauxe da nire ustez goiko bi iritzi-emaille horiek adierazten ziotena hirugarrenari: euskal literaturan arazo bat daukagu, jendeak ez ditu behar bezala ulertzen euskal liburuak eta jende hori ez dago prest hiztegitik hiztegiara ibiltzeko, horrek literaturaren xarma ezabatu egiten baitu. Istorioan kontatzen denarekin gozatu eta aurrera egin beharrean, irakurketa eten eta hitzak hiztegian begiratu behar izatea, horixe da antiliteraturaren adierazpenik argienetakoa. Literatura, neurri handi batean, gozamena da eta horixe izaten da gozamenik handiena, aurrera egiteko grina horren kilimakaua sentitzea gero zer gertatuko denaren jakin-minak tirata. Hor oztopoak (hitz zailak edota esamolde oso ulergaitzak) jartzen baditugu, irakurlea gogaitzen ari gara. Eta zenbat eta hitz, adjektibo, esamolde eta aditz flexio zail gehiago jarri gure testuan, orduan eta irakurketa zailagoa bihurtzen zaio irakurleari. Eta azkenean, haizea hatzera bidaliko gaitu.

Gazte dezente ezagutu dut nik euskaraz jakin arren erdaraz irakurri nahiago duena hainbeste zailtasun topatzen ez duelako erdal liburuetan. Eta oso tristea da irakasle batentzat edo idazle batentzat hori ikustea eta hori jasan behar izatea. Beraz, ez ditzagun begiak itxi esanez arazoa irakurle euskaldun ezjakinarengan dagoela, hori ez dela idazlearen arazoa. Izango ez da ba, euskarazko zure liburuak baino erdarazkoa nahiago badu!

Euskal literatura haur eta gazte literaturaz josia dago

Donostiako mahai-inguruan jaurtitakoa da baieztapen hau ere eta, nire ustez, letxe txar pixka batekin. Bi aldiz errepikatu baitzen esaldi hori, bigarrenean, «gure literatura oso haur eta gazte literatura-zkoa dela», esanez.

Eta behin baino gehiagotan entzun ditudanez horrelako baieztapenak, beti ere haur eta gazte literatura mesprextatuz eta gutxietsiz, ni ezin naiz isilik egon.

Euskarazko Haur Literaturan izugarritzko aurrerapenak egin dira eta esan liteke gaur egun osasun bikaina pairatzen duela sektore honek. Zer dugu haur literaturaren kontra? Agian, literatura mota hau asko saltzen delako inbidia pixka bat? Ez dakit zer den, baina badago zenbait jenderen aldetik haur literaturaren kontrako jarrera bat eta haur literatura idazten duten idazleak bigarren edo hirugarren mailako idazletzat hartzeko joera ziztrin bat.

Egia esan behar bada, haur literatura guztiz beharrezkoa da edozein kulturatan. Haur horiek, lehenbizi, ahozko tradizioko ipuinak, istorioak, olerkiak, aho-korapiloak, abestiak, jolasak... jasoko dituzte. Gero, irakurketa-idazketarekin hasiko dira eta orduan irakurriko dituzte lehenengo istorio xume eta apalak, euren hazkunde eta garapenari egokituak. Geroxeago, liburu txikien irakurle eta irensele bihurtuko dira. Eta, poliki-poliki, gero eta historia zailago eta korapilatsuagoak jasotzeko ahalmenez betetzen joango dira. Baina, lehen esan dugun bezala, istorio horiek oztopoz eta zangotrabez beteta ematen badizkiogu hasiera-hasieratik, beroriekin gozatu beharrean, istorio horiei nazka hartzen joango dira, eta azkenik, arbuioa eta horienganako interes falta bakarrik lortuko dugu.

Egia da helduen literaturarako prestatu behar ditugula, baina garaia iritsitakoan. Alferrik emango diozu 12 urteko ikasle bati *SPrako tranbia*, *Otto Pette* edo *Lagun izoztua* bezalako liburu bat, galduta sentituko baita letren oihan itxi horietan. Egon liteke jenioren bat liburu horiek irakurtzeko prestatuak dagoena, baina salbuespena izango da.

Beraz joan gaitzen euskararen eta liburuaren maila pixkanaka igotzen eta zailtzen, gero eta istorio korapilatsuagoak sartuz, euskara

ere aberatsagoa eta joriagoa eskainiz, baina pausoz pauso, ikasleak gogaitu gabe eta erdarara bultzatu gabe.

Nire iritziz haur eta gazte literaturaren esparruan ari diren idazle eta editoreek hau dena gogoan daukate eta euskal haur eta gazte literatura osasun onean dago gaur egun. Bestela ikusi besterik ez dago euskal autoreen zenbat obra saritua izan den azken urteetan lortu duten kalitateagatik:

Mariasun Landak 2003an jaso zuen Espainia mailako «Premio Nacional de Literatura Infantil y Juvenil» *Krokodiloa ohe azpian* obrarekin.

Laida Martinez Navarrok 2002an jaso zuen Espainia mailako «Haur Literaturako Lazarillo saria» *Max bazterrak nahasten* obrarekin.

Patxi Zubizaretak 2009an jaso du Edelvives argitaletxearen «Ala Delta saria» *Xia Tenzinen bidaia miresgarria* obrarekin.

Felipe Juaristik 2002an jaso zuen Everest argitaletxearen «Leer es vivir saria» *Haydn-en lora* obrarekin.

Juan Kruz Igerabidek 1999an jaso zuen Haur eta Gazte Literaturako Euskadi Saria *Jonas eta hozkailu beldurtia* obrarekin.

Felipe Juaristik 2000. urtean jaso zuen Haur eta Gazte Literaturako Euskadi Saria *Animalien inauteria* obrarekin.

Karlos Linazasorok 2001ean jaso zuen Haur eta Gazte Literaturako Euskadi Saria *Bota gorriak* obrarekin.

Miren Agur Meabek 2002an jaso zuen Haur eta Gazte Literaturako Euskadi Saria *Itsaslabarreko etxea* obrarekin.

Fernando Morillok 2003an jaso zuen Haur eta Gazte Literaturako Euskadi Saria *Izar-malkoak* obrarekin.

Jesus Mari Olaizola "Txilikuk" 2004an jaso zuen Haur eta Gazte Literaturako Euskadi Saria *Osaba Bin Floren* obrarekin.

Xabier Olasok 2005ean jaso zuen Haur eta Gazte Literaturako Euskadi Saria *Pupuan trapua* obrarekin.

Patxi Zubizarretak 2006an jaso zuen Haur eta Gazte Literaturako Euskadi Saria *Pantaleon badoa* obrarekin.

Miren Agur Meabek 2007an jaso zuen Haur eta Gazte Literaturako Euskadi Saria *Urtebete itsasargian* obrarekin.

Pello Añorgak 2008an jaso zuen Haur eta Gazte Literaturako Euskadi Saria *Jenio gaiztoa* obrarekin.

Beste obra batzuek ere hainbat sari, bigarren sari, eta aipamenak jasotzeko edota finalista izateko ohorea izan dute Espainia mailako eta Euskal Herriko hainbat lehiaketatan.

Uste dut ezin dela arinki esan Haur literatura erraza eta sinplea denik, obra hauek eta beste asko ez baitira sinpleak, errazak eta bigarren mailakoak.

Zer da literatura?

Donostiako mahai-inguru horretan iritzi-emaile batek baieztatu zuen «gehien saltzen diren liburuei erreparatuz, ez lukeela esango gurea inguruko literaturak baino pobregoa denik, eraikuntzaren aldetik».

Eta bigarren iritzi-emaileak erantzun zion: «Baina salduenak zer dira? Stieg Larsson ez da literatura...»

Orduan, hirugarrenak erantzun zion: «Baieztapen hori erabat elitista iruditzen zait niri...»

Ez da literatura, obra hori kaxkarra da... horrelako esaldiak askotan entzun izan ditut eta nago askotan pentsatu gabe esaten direla horrelakoak. Zer da literatura? Zerk egiten du obra bat ona edo txarra? Askotan iritzi subjektibotan ibiltzen gara. Stieg Larssonen *Millenium* trilogia, «Los hombres que no amaban a las mujeres», «La chica que soñaba con una cerilla y un bidón de gasolina» eta «La reina en el palacio de las corrientes de aire» izugarriko arrakasta izan duen sorkuntza lana da. Hainbeste jenderi gustatzeko zerbait ona edukiko du, ezta? Isterioa eraikitzen uste dut artista bat dela Stieg Larsson eta idazten eta ondo idazten ere badaki. Norbaiti ez zaiola estilo hori edo literatura mota hori gustatzen? Hori beste arazo bat da. Baina hori ez dela literatura esatea... urruti samar joatea da.

Zer da literatura? Hona hemen Real Academia Españolak dioena: «Arte que emplea como instrumento la palabra. Comprende no solo las producciones poéticas, sino también las obras en que caben

elementos estéticos, como las oratorias, históricas y didácticas». Honek ez digu gehiegi argitzen.

Wikipedian aurreko definizioaren oso antzekoa jartzen du: «La literatura es el arte que utiliza como instrumento la palabra. Por extensión, se refiere también al conjunto de producciones creadas de una nación, de una época o de un género (la literatura griega, la literatura del siglo XIX, etc) y al conjunto de obras que versan sobre un arte o una ciencia (literatura médica, literatura jurídica, etc). Es estudiada por la Teoría de la Literatura».

Eta gero gehitzen du:

En sentido amplio

1. El conjunto de obras escritas de ficción con una finalidad lúdica.
2. Producciones escritas por autores-creadores y avaladas por la crítica literaria.
3. Clase de escritos que se distinguen por su belleza de estilo o expresión, su preocupación por la forma, a diferencia de los tratados científicos o trabajos en los que es prioritario el contenido sobre la preocupación estética.
4. Arte que crea belleza por medio de las palabras. Es una de las Bellas Artes, junto con la Arquitectura, la Escultura, la Pintura, la Música, la Declamación y la Danza.
5. Conjunto de obras literarias producidas en una época: Literatura barroca, literatura romántica...
6. Bibliografía existente acerca de un tema específico.
7. Compendio de obras literarias de un país o de una nación a través de la historia
8. En su más amplia acepción, por literatura se entiende todo lo relacionado con las letras, particularmente las escritas, y podría definirse como "el conjunto de la producción escrita"; "alles was geschrieben ist, ist literatur" (todo lo que está escrito, es literatura).

Hau ikusita eta gaur eguneko generorik nagusiena eleberria dela ikusirik, nekez esan daiteke Stieg Larssonen obra ez dela literatura edo bestela esan beharko genuke gaur egungo eleberri gehienak ez

direla literatura. Literaturak bilakaera bat, eboluzio bat izan du, eta garai batean antzerkia eta poesia izan ziren bezala prestigio eta onarpen handiena zutenak, gaur egun bereziki nobela da jendeak gehien irakurtzen eta hobesten duena. Eta eleberriak sentimenduak asintzen badizkizu ondo arilkatutako eta hobeto kontatutako istorio batekin, eta idazleak literatur baliabideak (pertsonifikazioak, konparazioak, metaforak...) modu egokian erabiltzen baditu, nekez esan ahal izango dugu hori ez dela literatura. Zilegi izango zaigu beti esatea "niri ez zait gustatzen genero hori edo estilo hori edo kontatzeko era hori". Baina ez dela literatura esatea, askotxo esatea da nire ustez.